

ZMIANY W SPOŻYWIANIU PRZEZ MŁODZIEŻ NAPOJÓW ALKOHÓLOWYCH BADANIA MOKOTOWSKIE Z 1984 I 1988 ROKU

W pierwszej połowie lat 80-tych wiele mówiło się i pisało o nadużywaniu alkoholu i jego skutkach, jako o problemie społecznym wielkiej wagi. Świadomość rozmiaru tego problemu znalazła swoje odbicie w ustawodawstwie. W 1983 roku uchwalono "Ustawę o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi". Minęło kilka lat. Społeczne zainteresowanie problemem wyraźnie opadło, zapewne zduszone ostro odczuwalnym kryzysem ekonomicznym i przeobrażeniami politycznymi. A tymczasem sprawa pozostaje ciągle aktualna i warto wiedzieć jakie zmiany zaszły w zakresie picia alkoholu w okresie funkcjonowania wymienionej Ustawy. Nazwa tej Ustawy zawiera hasło programowe: "Wychowanie w trzeźwości"! Przedstawiane w tym raporcie badania pośrednio odnoszą się do tego hasła. Ich celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: Czy w ostatnich latach zaszły zmiany w strukturze i rozmiarze picia napojów alkoholowych przez młodzież?

Wyniki pierwszego etapu badań były opublikowane w Biuletynie IPN (11). Naświetlały one rozmiar picia napojów alkoholowych przez młodzież ze szkół ponadpodstawowych Mokotowa, największej warszawskiej dzielnicy. Dotyczyły roku 1984. We wspomnianym artykule podjęto też próbę porównania istniejącego wówczas stanu z wynikami prac wcześniejszych, prowadzonych przez innych autorów, zwłaszcza z wynikami interesujących badań A. Święcickiego. Zespół Święcickiego badał młodzież warszawską w latach 1962-4 i w 1972 roku (9, 10). Wśród młodzieży różnych kategorii wieku stwierdził wyraźny wzrost spożycia alkoholu. Wiązało się to głównie ze wzrostem rozpowszechnienia picia wódki u obojga płci. Porównanie wyników badań mokotowskich z 1984 roku ze stanem w 1972 roku, opisywanym przez Święcickiego, napotkało na liczne ograniczenia metodologiczne. Uzyskano w efekcie informacje bardzo wycinkowe i nieściśle. Wskazywały one raczej na podobieństwa, a nie różnice, w picciu napojów alkoholowych przez młodzież szkolną z lat 1972 i 1984.

Niniejszy raport opiera się na danych w pełni porównywalnych, uzyskanych od kilku tysięcy dziewcząt i chłopców. Dotyczy lat 1984-1988.

Metoda

W 1984 i 1988 roku przeprowadzono badania ankietowe we wszystkich szkołach ponadpodstawowych Mokotowa. Wybrano populację pierwszoklasistów w początkowym okresie roku szkolnego, a więc młodzież w przewadze 15-letnią. W 1988 roku ściśle przestrzegano utrzymania takich samych warunków badawczych, jakie zastosowane były cztery lata wcześniej. Badano uczniów z tych samych szkół z tego samego poziomu klas (I klasy). Identyczna była też pora roku, w której prowadzono badania (druga dekada października), a także ankietę (11) i typ ankietów. Ankieterami byli studenci, instruktorzy harcerstwa, którzy przedstawiali się w szkołach jako osoby prowadzące badania dla Instytutu Psychiatrii i Neurologii.

W anonimowej ankiecie pytano o charakterystykę ostatniego przypadku picia poszczególnego rodzaju napoju: piwa, wina, wódki. (Zał. 1). Pytano, kiedy badany ostatni raz pił dany rodzaj napoju (ile dni czy miesięcy przed badaniem), ile wówczas wypił i z kim pił. W konstrukcji narzędzia badawczego wzorowano się na ankiecie stosowanej przez zespół Świącickiego (1). Świącicki pozostawiał pytania otwarte. We własnej ankiecie zamieszczono skale odpowiedzi, a respondenci zakreślali odpowiednie punkty skali. Nie ujawniali więc charakteru pisma, mogli mieć pełne poczucie anonimowości badań.

Metodę badań rozmiaru picia alkoholu opartą na informacjach o ostatnim przypadku picia stosowano w Polsce wielokrotnie na próbach krajowych z populacji dorosłych (3,9,13) i w badaniach nad młodzieżą (1,7,9,10). Metoda ta ma szereg walorów, ale również braki. Jej walorem jest to, że odwołuje się bardziej do opisu faktów, aniżeli do ich oceny. Oczekuje od respondenta tylko charakterystyki pojedynczego zdarzenia, a nie uogólnionej autocharakterystyki, która wzbudzać może psychologiczne mechanizmy obronne zafałszowujące obraz. Brakiem jest natomiast to, że nie jest bezpośrednią miarą częstości picia i upijania się.

Świącicki przyjmował, że "okres, który upłynął od dnia picia do dnia badania oraz od dnia badania do następnego przypadku picia jest prawdopodobnie, w stosunku do dużej liczby badanych, jednakowy" (10). Zakładał też, że wypita w czasie ostatniej okazji ilość alkoholu odpowiada średnio ilości zwykle wypijanej. Te założenia poddawano krytyce (3,4). W ostatnich latach zespół autorów z IPiN stosował zmodyfikowaną metodę pytając o trzy ostatnie przypadki picia (wg 13). W niniejszej pracy traktuje się informacje o ostatnim przypadku picia raczej jako względne wskaźniki rozmiaru spożywania napojów alkoholowych. Przyjmuje się, że im więcej czasu upłynęło od ostatniego picia, tym większe jest prawdopodobieństwo, że jest to sporadyczne spożycie alkoholu. Inaczej mówiąc, wśród osób pijących niedawno, kilka-kilkanaście dni temu jest znacznie więcej osób pijących często, niż wśród tych, którzy pili przed kilkoma miesiącami czy tygodniami. Dla porównań międzygrupowych, dla badania zmian zachodzących w zbiorowościach, ta metoda pomiaru jest wystarczająca, a jej walory, m.in. prostota - warte ograniczeń, które z sobą niesie.

Wyniki: Dane ogólne

Kontrola porównywalności prób

Badaniami objęto:

- w 1984 roku 3402 osoby (92% populacji pierwszoklasistów),
- w 1988 roku 3918 osób (94% ww. typu populacji).

Zarówno w 1984 jak i 1988 roku w badanych próbach znalazło się 47% chłopców i 53% dziewcząt. W obydwu rocznikach z liceów ogólnokształcących pochodziło po około 40% młodzieży, ze średnich szkół zawodowych (licea zawodowe i technika) - 24%. z zasadniczych szkół zawodowych 36%. Wskaźnik opóźnienia w nauce (starsze roczniki w I klasach) wynosił dla chłopców w obydwu próbach po około 18%; dla dziewcząt - w 1984 roku 12,5%, a w 1988 roku - 9,7%. (Różnica ta, choć niewielka, jest znacząca statystycznie - chi kw. = 7,83; $p < 0,01$).

Podsumowując można ocenić, że próby odpowiadają bardzo wysokim standardom porównywalności: odnośnie do chłopców podobieństwo jest "bliźniacze", w przypadku dziewcząt - znaczne.

Ewentualny wpływ ingerującego czynnika wieku (czy raczej czynników nieprzystosowania i wieku) na wyniki porównań - poddawano kontroli. Będzie o tym mowa w dalszych częściach tekstu.

Sposób opracowania danych ankietowych

Badani dysponowali kilkupunktowymi skalami odpowiedzi. Dla sprawdzenia istotności różnic między danymi z 1984 i 1988 roku dychotomizowano rozkłady odpowiedzi w przedziałach najbardziej różnicujących oraz stosowano test chi kw, przyjmując jako dolną granicę istotności $p < 0,5$. Występującym w ankietach przypadkom "braku odpowiedzi na pytanie" nie nadawano arbitralnie jakiejś wartości; wyłączano je z porównań. Przypadki te były nieliczne (na ogół 2-3%) i występowały z podobną częstotliwością w 1984 i 1988 roku.

Porównanie rozpowszechnienia picia oparto na dwóch rodzajach wskaźników:

- częstości występowania osób, które nigdy nie piły danego napoju;
- częstości występowania: a) osób, które piły w okresie 1-15 dni przed datą badania (względny wskaźnik częstego lub bardzo częstego picia). b) osób, które piły w okresie 1-4 dni przed datą badania (wzgl. wskaźnik bardzo częstego picia).

Stwierdzenie lub nie stwierdzenie zmian w zakresie tendencji do upijania się opiera się w tej pracy na porównaniu częstości występowania osób, które w czasie ostatniego przypadku picia napoju alkoholowego spożyły go w ilości wyraźnie nieumiarkowanej. Poza tym w analizie porównawczej posługiwano się pewnym, stosowanym także przez innych badaczy, wskaźnikiem pijackiego stylu spożywania alkoholu: picie "bardzo często i dużo". Będzie to dokładniej określone niżej.

Rozmiar picia alkoholu w 1984 i 1988 roku

Na podstawie danych o czasie, który upłynął od ostatniego spożycia piwa, wina, wódki, utworzono zmienną określającą rozpowszechnienie picia alkoholu niezależnie od rodzaju napoju, w którym alkohol spożywano. Najbardziej interesujące wyniki dotyczą: a) liczby chłopców i dziewcząt nigdy nie pijących alkoholu, b) takich osób, które piły w okresie 1-4 dni

poprzedzających datę badania (względny wskaźnik bardzo częstego picia) oraz c) osób, które w ostatnich 1-4 dniach spożyły w czasie jednej okazji 60 i więcej g 100% alkoholu - ilość wprowadzająca młodzież w stan upojenia (styl pijacki). Przyjęto, że przynajmniej 60 gram 100% alkoholu wypito spożywając powyżej 4 butelek piwa, lub powyżej 162 butelki wina, lub około 200 ml bądź więcej wódki.

Wyniki porównań ogólnych danych z 1984 i 1988 roku zawiera tabela 1.

Tabela 1

Liczby chłopców utrzymujących abstynencję alkoholową są w '84 i '88 roku podobne - obejmują około 1/5 populacji pierwszoklasistów. Z drugiej strony znacznie zwiększyły się liczby chłopców często pijących i często upijających się. W okresie 4 dni przed wypełnianiem ankiety piło w '84 roku 10,8% chłopców, a w '88 roku - 16,6%; upiło się w wymienionych 4 dniach odpowiednio - 4,2% i 6,4%. Oznacza to, że w 1988 roku liczba młodych chłopców intensywnie pijących była prawdopodobnie aż o 50% większa niż w 1984 roku. Dokładniejsza analiza, uwzględniająca czynniki wieku, opóźnienia w nauce wykazała, że te niekorzystne zmiany jak i stabilność abstynencji dotyczyły zarówno uczniów opóźnionych w nauce jak i nieopóźnionych.

Inaczej i korzystniej przedstawia się sprawa odnośnie do dziewcząt. Znacząco zwiększyła się liczba abstyntenek - jednakże tylko wśród dziewcząt nieopóźnionych w nauce. Zwiększenie się zachowań abstynenckich nie objęło więc grupy uczniów gorzej przystosowanych do nauki szkolnej. Wśród pierwszoklasistek częstość występowania osób intensywnie pijących była podobna w '84 i '88 roku (tab. 1) - co potwierdzało się na próbie młodszych i starszych uczennic. Tym niemniej również wśród dziewcząt zaznaczyło się pewne nasilenie się częstości picia. W '88 roku nieco wzrosły wartości wskaźników odpowiadających czterem ostatnim punktom skali częstości picia, które łącznie mówią o okresie od 1-30 dni przed datą badania. W '88 roku 27% dziewcząt piło w takim okresie, a w '84 roku - 23,5% (chi kw. = 5,98; $p < 0,02$).

Tabela 1

Rozmiar picia napojów alkoholowych przez młodzież z I klas
ponadpodstawowych w 1984 i 1988 roku

Porównania wg zastosowanych mierników i pici,
- w liczbach bezwzgl. i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988
	Nigdy nie piło alkoholu	
Chłopcy	333 (N=1546) 21,5%	345 (N=1741) 19,8%
Dziewczęta	395 (N=1713) 23,1%	586 (N=2010) 29,2% (chi kw.=17,67) ***
Ogółem	728 (N=3259) 22,3%	931 (N=3751) 24,8% (chi kw.=5,95) **
	Piło w ostatnich 1-4 dniach:	
Chłopcy	165 (N=1546) 10,8%	289 (N=1741) 16,6% (chi kw.=23,16) ***
Dziewczęta	162 (N=1713) 9,5%	194 (N=2010) 9,7%
Ogółem	327 (N=3259) 10,0%	483 (N=3751) 12,9% (chi kw.=13,79) ***
	Upiło się w ostatnich 1-4 dniach:	
Chłopcy	65 (N=1546) 4,2%	111 (N=1741) 6,4% (chi kw.=7,62) ***
Dziewczęta	22 (N=1713) 1,3%	28 (N=2010) 1,4%
Ogółem	87 (N=3259) 2,7%	139 (N=3751) 3,7% (chi kw.=6,00) **

*** $p < 0,001$

** $p < 0,01$

Innej dynamice ulegało picie u chłopców aniżeli u dziewcząt. W 1984 roku liczby nigdy nie pijących alkoholu i pijących w ostatnich 4 dniach przed datą badania były odnośnie do chłopców i dziewcząt podobne. W '88 roku wystąpiły zaskakująco duże różnice (tabela 1). U dziewcząt - w porównaniu z chłopcami - było w '88 roku więcej osób utrzymujących abstynencję (K 29,2%, M 19,8%; chi kw. = 43,6; $p < 0,001$ i mniej osób bardzo często pijących (K 9,7%, M 16,6%; chi kw. = 40,15; $p < 0,001$).

Jednorazowo wypijana ilość alkoholu w dużym stopniu różniła chłopców od dziewcząt zarówno w '84 jak i '88 roku, (oczywiście na niekorzyść chłopców), ale w '88 roku różnica stała się jeszcze dobitniejsza.

Ujmując ogół młodzieży rozpoczynającej naukę w szkołach ponadpodstawowych Mokotowa - bez wyróżniania płci - stwierdzono, że wystąpiło zwiększenie liczby osób utrzymujących abstynencję z 22,3% do 24,8%. Wzrost był nieduży (o 11%), ale statystycznie istotny. Z drugiej strony zarysowało się znaczne zwiększenie się kategorii osób intensywnie pijących. Według wskaźników przedstawionych w tabeli 1 kategoria osób bardzo często pijących zwiększyła się o 29% (z 10,0 do 12,9 punktów), a bardzo często i dużo pijących - o 37% (z 2,7 do 3,7).

Dyskusja - część I

Przedstawione wyżej wyniki dotyczą danych pochodzących z jednej z dwóch ankiet, które wypełniali ci sami respondenci. Druga ankieta o nazwie NAN dotyczyła różnych substancji uzależniających m.in. alkoholu. Materiał pochodzący z ankiety NAN opracował główny koordynator drugiego etapu badań K. Ostaszewski oraz E. Kurowska i A. Borucka (5,6).

Autorzy wykazują, że w 1988 roku - w porównaniu z 1984 rokiem - znacząco zwiększyła się liczba takich domów, w których w okresie ostatniego roku nie piło się alkoholu. Pewne zwiększenie się zachowań abstynenckich objęło więc nie tylko populację młodzieży ale i jej rodziców. Wyniki te są zgodne z hipotezą wysuniętą przez A. Zielińskiego (13), mówiącą o stopniowym wzroście w społeczeństwie postaw proabstynenckich. Autor zaznacza, że przegląd badań epidemiologicznych przeprowadzanych na próbach

krajowych (w latach od 1961 do 1987) wskazuje na to, iż rozmiary abstynencji są stabilne. Do tezy o rozpowszechnianiu się przekonań, a nawet zachowań proabstynenckich dochodzi więc Zieliński wbrew przytaczanym przez siebie danym empirycznym. Autor przeprowadza dedukcję, w której ważnym ogniwem są wyniki jego badań nad przekonaniem proabstynenckimi. Odpowiedzi ankietowe wykazały znaczne rozpowszechnienie takich przekonań. Większość badanych wyrażała np. poparcie dla zwyczaju obrzędzenia bez alkoholu świąt i zabaw publicznych. Aż około 1/3 respondentów deklaruje poparcie dla bezalkoholowych wesel i prywatnych imprez towarzyskich wyprawianych wśród dorosłych. Autor wymienia też inne przesłanki: ekonomiczne i zdrowotne skutki kryzysu gospodarczego, uwrażliwienie społeczeństwa na problemy ekologiczne, a wraz z tym na różnorodne skażenia diety. W wywodzie tym brakuje wzmianki o roli oddziaływań profilaktycznych ukierunkowanych wprost na problemy alkoholowe i na krzewienie trzeźwości. Czyżby autor uznawał je za nieistotne?

Wiadomo, że w latach 80-tych Kościół uintensywnił działalność trzeźwościową. Nawoływał do wstrzeźliwości lub abstynencji w czasie świąt religijnych, w dniach przyjmowania Sakramentów Św., w okresach adwentu, wielkiego postu i sierpnia. To właśnie Kościół niejednokrotnie skutecznie inicjował wyprawianie bezalkoholowych wesel. Reakcje społeczeństwa na apele Kościoła o okresową abstynencję badał A. Bielewicz (2). Badania dotyczyły sierpnia 1986 roku. Według wyników tych badań 10% osób pijących zareagowało na apel pozytywnie. Na to, że część ludzi skłonna jest do pozytywnej reakcji na otwarte, bezpośrednie apelowanie o okresową abstynencję (lub choćby ograniczenie picia) wskazują również badania autorki i K. Bobrowskiego, które prowadzono wśród młodzieży z męskich szkół zawodowych w ramach ewaluacji młodzieżowego programu profilaktycznego "Próba Sił" (12). Raport z tych badań prezentowany jest we wcześniejszym tomiku "Alkoholizmu i Narkomanii".

Wracając do oddziaływań Kościoła, warto wspomnieć o jeszcze jednej, budzącej kontrowersje formie. Zdarzało się, zdaje się nierzadko, że księża skłaniali dzieci przystępujące do I Komunii Św., by przysięgały, że zachowają abstynencję

alkoholową do pełnoletności. Przysięgi takie objąć mogły młodzież kończącą 15 lat w 1988 roku, a przystępującą do I Komunii na początku lat 80-tych. Jeśli zdarzało się to wcześniej, to prawdopodobnie w znacznie mniejszej skali.

Z biegiem lat 80-tych ogólny wpływ Kościoła nabierał siły, co wyrażało się dynamicznym rozwojem wspólnot religijnych. Wydaje się, że inne instytucje nie odegrały w szerszej skali roli w zakresie profilaktyki ukierunkowanej na problemy alkoholowe. Ustawę, zresztą nienajlepszą, wręcz liberalizowano. Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy prowadził na terenie szkół działalność opartą na przestarzałej koncepcji, którą w świecie uznano za nieefektywną. Polega ona głównie na straszaniu młodzieży zgubnymi skutkami picia. Pozytywnych alternatyw wobec picia coraz bardziej brakowało, narastały trudności życiowe. W społeczeństwie nasilało się poczucie braku pozytywnych perspektyw, rozszerzał się klimat bezradności, rozdrażnienia i depresji. Są to wszystko czynniki skłaniające do picia alkoholu. Wobec takiego stanu rzeczy nic dziwnego, że działalność trzeźwościowa miała słabe przebicie.

Wydaje się zrozumiałe, że na oddziaływanie profilaktyczne - w tym oddziaływanie Kościoła - dziewczęta są bardziej podatne aniżeli chłopcy. Dziewczętom jest łatwiej utrzymać abstynencję. Nacisk otoczenia w kierunku picia jest względem nich mniejszy. Są poza tym "grzeczniejsze", tzn. bardziej skłonne do przestrzegania założeń wpływających od starszego pokolenia. Pewnie też dlatego wzrost abstynencji zaznaczył się wyłącznie w tej części badanej próby, która obejmowała dziewczęta lepiej przystosowujące się do wymagań szkolnych.

Badania nad młodzieżą mokatowską skłaniają do przypuszczenia, że zaznaczający się wzrost postaw proabstynenckich mógł być pewnym czynnikiem ograniczającym proces rozpowszechniania się picia wśród młodych dziewcząt. Obok tego postępowało niestety znaczne rozpijanie się męskiej części młodzieży. Nadużywanie alkoholu jest u nas nadal silnie związane z pićm męską. Dlatego - mówiąc ogólnie o badanej młodzieży - należy stwierdzić, że w ostatnich latach problemy alkoholowe znacznie narosły. Ten niekorzystny kierunek zmian ujawniły także badania ankietą NAN (5,6). Szczególnie wymowne są dane dotyczące rozpowszechniania się udziału 15-letnich uczniów, a także uczennic

w młodzieżowych spotkaniach towarzyskich, podczas których pito napoje alkoholowe.

Również inne źródła wskazują na nasilanie się w społeczeństwie problemów alkoholowych. Roczniki statystyczne GUS wykazują, że w interesujących nas tu latach 1984-88 systematycznie wzrastało ogólne spożycie napojów alkoholowych. Dane statystyczne opracowywane przez Zakład Organizacji Ochrony Zdrowia Instytutu Psychiatrii i Neurologii ukazały, że przyjęcia pacjentów do psychiatrycznych oddziałów szpitalnych z powodu zespołu zależności alkoholowej wzrastały w ostatnich latach z roku na rok. Pierwszorazowych przyjęć z powodu takich zespołów było w 1988 roku o 20% więcej niż w 1984 roku. Wyniki omawianych tu sondażowych badań nad młodzieżą wyraźnie zapowiadają dalszy przyrost występowania zespołów uzależnienia od alkoholu, jeśli nie zostanie podjęta odpowiednia i zdecydowana, ogólnokrajowa polityka zapobiegająca.

Ustawa z 1982 roku - w odniesieniu do profilaktyki - zawiera tylko ogólne hasła programowe. Ich interpretację pozostawiono władzom wykonawczym. Naczelne hasło Ustawy brzmi: "Organizacja władzy i administracji państwowej są obowiązane do podejmowania działań zmierzających do ograniczenia spożycia napojów alkoholowych oraz zmiany struktury ich spożycia ... "(Art. 1 §1). Efekt był taki, że podnoszono na rynku krajowym podaż alkoholu w stopniu większym aniżeli następował przyrost ludności (wg danych GUS zestawionych przez A. Bielewicza), a struktura podaży nie uległa zmianie. W niezmiennym stopniu dominowała podaż napojów wysokoprocentowych (65% globalnej podaży alkoholu w napojach).

W Polsce spośród napojów alkoholowych najbardziej popularne są napoje wysokoprocentowe, głównie wódka. Uważa się, że z tendencją do picia napojów wysokoprocentowych wiąże się skłonność do picia nieumiarkowanego. Pod względem dominacji napojów wysokoprocentowych Polska znajduje się ciągle w niechlubnej czołówce światowej.

Przyjrzyjmy się teraz temu, jak wygląda struktura picia napojów alkoholowych w badanej populacji młodzieży.

Wyniki: poszczególne rodzaje napojów alkoholowych

Wyniki porównań dotyczące poszczególnych rodzajów napojów alkoholowych prezentowane są w poniższych trzech tabelach i dwóch diagramach

Tabela 2

WÓDKA - Rozmiar spożywania wódki przez młodzież z I klas w 1984 i 1988 roku

Porównania wg zastosowanych mierników pić
- w liczbach bezwzgl. i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988
	Nigdy nie piło wódki:	
Chłopcy	1002 (N=1555) 64,4%	1218 (N = 1764) 69,0 (chi kw.=7,93)**
Dziewczęta	1412 (N=1732) 81,5%	1749 (N=2032) 86,1% (chi kw.=14,38)***
	Piło w ostatnich 15-tu dniach:	
Chłopcy	143 (N=1555) 9,2%	151 (N=1764) 8,6%
Dziewczęta	65 (N=1732) 3,8%	65 (N=2032) 3,2%
	Ostatni przypadek picia - 20 ml lub więcej:	
Chłopcy	157 (N=1552) 10,1%	190 (N=1764) 10,8
Dziewczęta	40 (N=1731) 2,3%	25 (N=2030) 1,2% (chi kw.=6,40)*

*** $p < 0,001$

** $p < 0,01$

* $p < 0,02$

W 1988 roku - w porównaniu z 1984 rokiem - znacząco więcej chłopców i dziewcząt nigdy nie piło wódki. Nie stwierdzono natomiast istotnych zmian w występowaniu osób często pijących (picie w ostatnich 15 dniach). Wśród chłopców nie zmieniła się też częstość występowania przypadków upijania się wódką (wypicie około 200 ml lub więcej).

U dziewcząt, pierwszoklasistek, przypadki picia tak dużych ilości wódki należą do nielicznych, a w 1988 roku występowały znacząco rzadziej niż w 1984 roku. Tak było wśród ogółu badanych pierwszoklasistek. Wynik ten wymaga osobnego komentarza.

Otóż okazało się, że po wyeliminowaniu z porównań dziewcząt opóźnionych w nauce - których było nieco mniej w 1988 roku - przypadki picia wódki w dawkach mniej lub bardziej nieumiarkowanych nie różnią istotnie dziewcząt z 1984 i 1988 roku.

Wszystkie inne prezentowane w tablicach istotności różnic znalazły potwierdzenie także w analizie porównawczej prowadzonej równoległe na próbach całkowicie jednorodnych pod względem wieku, składających się z młodzieży 15-letniej, nieopóźnionej w nauce.

Tabela 3

WINO - Rozmiar spożywania wina przez młodzież z I klas w 1984 i 1988 roku

Porównania wg zastosowanych mierników i picia - w liczbach bezwzgl. i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988
	Nigdy nie piło wina:	
Chłopcy	501 (N=1575) 31,8%	544 (N=1786) 30,5%
Dziewczęta	492 (N=1783) 27,6%	718 (N=2063) 34,8% (chi kw.=23,05)***
	Piło w ostatnich 15-tu dniach:	
Chłopcy	219 (N=1575) 13,9%	332 (N=1786) 18,6% (chi kw.=13,42)***
Dziewczęta	281 (N=1783) 15,8%	346 (N=2063) 16,8%
	Ostatni przypadek picia - powyżej 1/2 butelki	
Chłopcy	232 (N=1570) 14,8%	332 (N=1793) 18,5% (chi kw.=8,39)**
Dziewczęta	88 (N=1785) 4,9%	126 (N=2063) 6,1%

*** $p < 0,001$

** $p < 0,01$

Liczba takich osób, które nigdy nie piły wina wzrosła znacząco wśród dziewcząt, a wśród chłopców nie uległa istotnej zmianie.

Liczby pijących często (miernik: picie w ostatnich 15 dniach) i upijających się winem (powyżej 1/2 butelki) znacząco zwiększyły się wśród chłopców, natomiast u dziewcząt pozostały bez istotnych zmian.

Kierunek stwierdzonych zmian u chłopców - to zwiększenie picia, u dziewcząt - pewne zmniejszenie.

Tabela 4

PIWO - Rozmiar spożywania piwa przez młodzież z I klas w 1984 i 1988 roku

Porównania wg zastosowanych mierników i pici w liczbach bezwzgl. i odsetkach badanych

	Rok 1984	Rok 1988	
	Nigdy nie piło piwa:		
Chłopcy	558 (N=1564) 35,7%	499 (N=1790) 27,9% (chi kw.=23,52)	***
Dziewczęta	1027 (N=1750) 58,7%	1059 (N=2051) 51,6% (chi kw.=18,96)	***
	Piło w ostatnich 15-tu dniach:		
Chłopcy	214 (N=1564) 13,7%	376 (N=1790) 21,0% (chi kw.=30,87)	***
Dziewczęta	123 (N=1750) 7,0%	192 (N=2051) 9,4% (chi kw.=6,76)	**
	Ostatni przypadek picia - 3 lub więcej butelek:		
Chłopcy	171 (N=1555) 11,0%	276 (N=1784) 15,5% (chi kw.=14,34)	***
Dziewczęta	35 (N=1720) 2,0%	67 (N=2016) 3,3% (chi kw.=5,80)	*

*** $p < 0,001$ ** $p < 0,01$ * $p < 0,02$

Każdy z trzech zastosowanych mierników rozmiaru picia piwa wykazał znaczące różnice między młodzieżą z 1984 i 1988 roku. Spadła liczba osób, które nigdy nie piły piwa, wzrosła liczba pijących w czasie dwóch tygodni poprzedzających datę badania, zwiększyła się też częstość występowania przypadków picia piwa w dużej ilości (3 i więcej butelek). Wszystkie wymienione zmiany dotyczyły obojga płci.

Struktura picia napojów alkoholowych

Strukturę picia napojów alkoholowych przedstawiono w diagramach na próbach młodzieży 15-letniej, nieopóźnionej w nauce. Wyeliminowanie wpływu czynnika wieku stwarza lepsze warunki dla porównań wzorów picia u dziewcząt i chłopców. Wśród uczniów z klas pierwszych było bowiem znacznie więcej opóźnionych w nauce niż wśród uczennic. W 1988 roku było 18% starszych uczniów, a tylko 9% takich uczennic.

Diagram 1

Diagram 2

Pierwszy diagram ukazuje młodzież, która kiedykolwiek piła wyszczególnione napoje alkoholowe: piwo, wino, wódkę. W diagramie drugim ukazane są tylko liczby takich osób, które piły w ostatnich dwóch tygodniach. Mimo różnych ujęć - różnych mierników rozpowszechnienia picia - widzimy podobne obrazy. Są to obrazy, na których na pierwszy plan wybijają się dwa różne wzorce picia: chłopięcy i dziewczęcy. Widoczne są również zmiany, które nastąpiły w toku czterech lat. Nie zmieniły one jednak zasadniczego zarysu struktury picia napojów alkoholowych.

Dyskusja - część II

W Polsce dorośli piją przede wszystkim wódkę. U młodzieży preferencje są inne. Według przedstawianych tu badań - z 1984 oraz z 1988 roku - chłopcy 15-letni piją głównie piwo i wino, dziewczęta w tym samym wieku - wino. Wódka odgrywa u 15-latków wyraźnie mniejszą rolę niż pozostałe napoje alkoholowe. Taka struktura picia cechowała 15-latków także ćwierć wieku temu. Ukazały to badania Święcickiego. Tradycja jest długa, wzorce mocno utrwalone.

Diagram 1.
MŁODZIEŻ 15 -LETNIA KIEDYKOLWIEK PIJĄCA
PIWO, WINO, WÓDKĘ

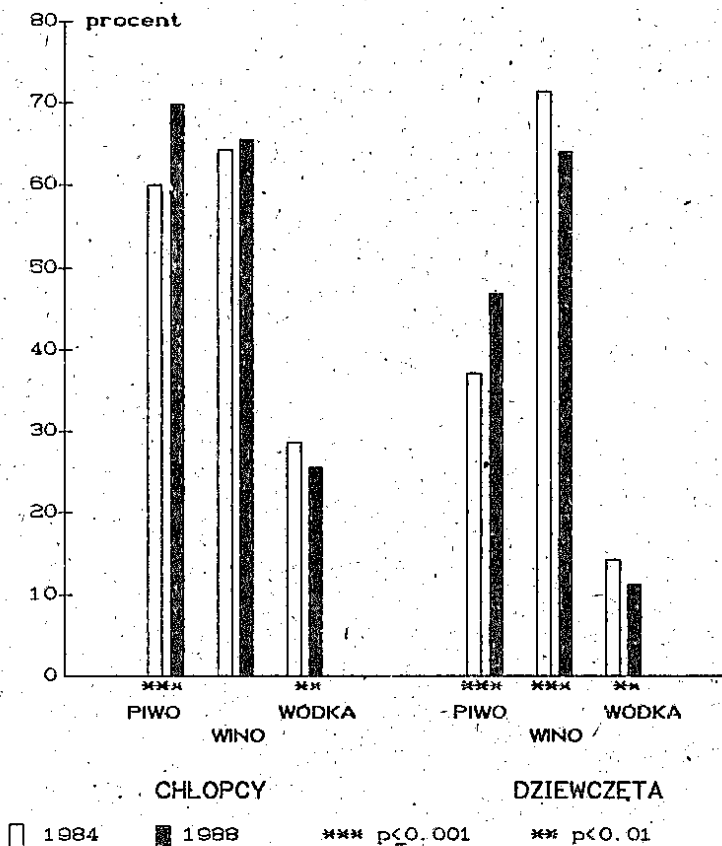
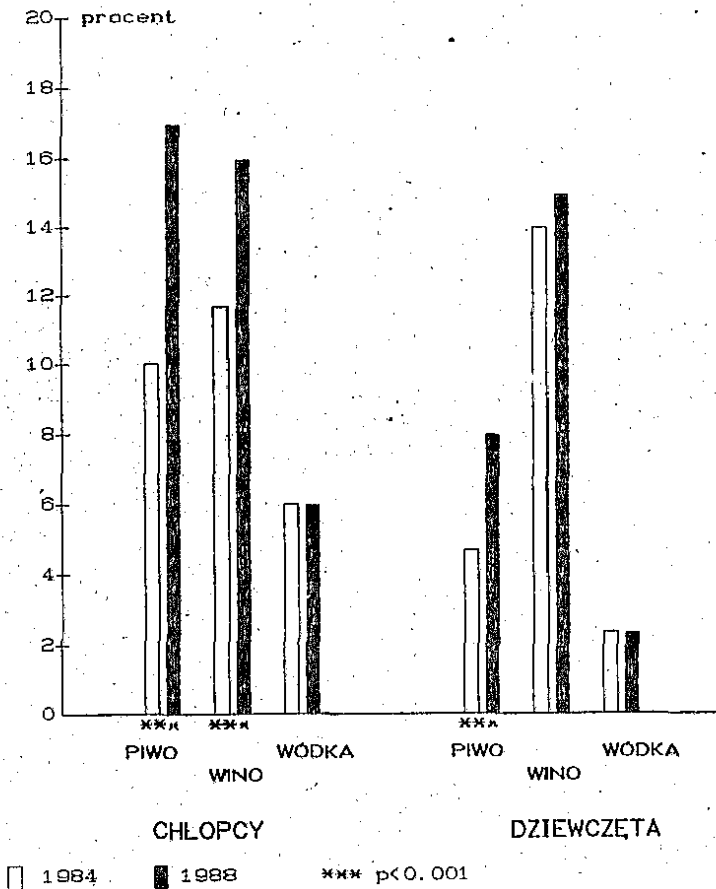

Diagram 2.

MŁODZIEŻ 15 -LETNIA PIJĄCA W OSTATNICH
15 DNIACH PIWO, WINO, WÓDKĘ

Czy stwierdzony wzrost używania alkoholu był zgodny z tymi wzorcami? W przypadku chłopców tak właśnie było - znacząco wzrosła częstość picia piwa i wina oraz upijanie się tymi napojami. U dziewcząt zmniejszyła się różnica w rozpowszechnieniu picia wina i piwa, pod tym względem dziewczęta zaczęły się bardziej upodabniać do chłopców (diagramy 1 i 2).

W porównaniu danych z 1984 i 1988 roku dotyczących poszczególnych napojów alkoholowych uderza przede wszystkim wzrost picia piwa, w tym również przypadków upijania się piwem. Obok tego nie nastąpił spadek liczby osób nadużywających napoje wyżej procentowe. Tak więc chociaż w strukturze picia nastąpiło pewne przesunięcia w kierunku napojów niskoprocentowych, nie zmniejszyło się nadużywanie alkoholu, lecz odwrotnie - zwiększyło. Jest to pozornie sprzeczne z hipotezą mówiącą o związku preferowania napojów niskoprocentowych z tendencją do umiarkowanego używania alkoholu. Wydaje się, że w istocie mamy jednak do czynienia nie z efektem zmian w preferencjach, lecz po prostu z efektem dostępności napojów alkoholowych, a może także z pewnym zwodniczym oddziaływaniem propagandowym.

W wyniku ubożenia społeczeństwa dla młodzieży najbardziej dostępne stawało się piwo, jako najtańszy napój alkoholowy. Poza tym godziny sprzedaży wszystkich napojów alkoholowych były do połowy 1984 roku ograniczone. Potem Sejm zliberalizował Ustawę. W ostatnich latach można nabywać piwo już od godzin rannych w sklepach spożywczych. W niektórych z tych sklepów można spostrzec napisy "Alkohol sprzedajemy po godzinie 13-iej". Płynnie stąd sugestia, że piwo nie należy do napojów alkoholowych. Ci spośród młodzieży, którzy dążą do uzyskania stanu rauszu alkoholowego, najprostszą drogą osiągnąć to mogą nabywając piwo. Tych, którzy akceptują zalecenie, że młodzież nie powinna pić alkoholu, picie piwa może nie wprowadzać w wewnętrzny dysonans. Bo to nie alkohol! Rausz mogą więc uzyskać bez dyskomfortu, który towarzyszy robieniu czegoś co się uznaje za niewłaściwe.

Wnioski

Badania przeprowadzone w 1984 i 1988 roku wśród 15-letniej młodzieży ze szkół ponadpodstawowych Mokotowa wykazały, że:

1. Znacznie wzrósł odsetek młodzieży często pijącej i upijającej się a obok tego zwiększył się nieco odsetek młodzieży utrzymującej abstynencję (do 15 lat).
2. Stwierdzone zmiany okazały się silnie związane z czynnikiem płci: wzrost abstynencji z pićią żeńską, wzrost intensywnego picia - z pićią męską. W efekcie różnica między chłopcami a dziewczętami w rozmiarze spożywania alkoholu była w 1988 roku znacznie większa niż cztery lata wcześniej (na korzyść dziewcząt).
3. Wśród młodzieży obojga płci bardzo rozpowszechniło się picie piwa - więcej osób pije ten napój, więcej pije go często i w ilościach nieumiarkowanych prowadzących do nietrzeźwości.
4. Częstość występowania przypadków intensywnego picia wódki pozostała w latach 1984 i 1988 na tym samym poziomie. Zwiększyły się natomiast odsetki młodzieży obojga płci nigdy nie pijących tego rodzaju napoju.
5. W spożywaniu wina zaznaczyło się zwiększenie picia wśród chłopców i pewną zmniejszenie u dziewcząt.
6. Struktura picia napojów alkoholowych jest inna u 15-letnich chłopców niż u dziewcząt: chłopcy piją głównie piwo i wino, dziewczęta preferują wino; wódka jest wśród 15-latków napojem alkoholowym najmniej popularnym. Chłopcy piją napoje alkoholowe w większych dawkach niż dziewczęta. W tym ogólnym zarysie wzory picia napojów alkoholowych u 15-letniej młodzieży z lat 80-tych są takie, jakie istniały przed 25 laty. Stwierdzone zmiany w rozmiarze picia poszczególnych napojów alkoholowych nie zmieniają podstawowego wzoru preferencji.

W KAŻDYM W DZIEWIĘCIU PÓŁ ZAKREŚL JEDNĄ NAJBARDZIEJ
WŁAŚCIWĄ ODPOWIEDZ

I. PIWO

KIEDY PIŁEŚ OSTATNI RAZ (Ile było to dni, czy
miesiący temu) ILE WÓWCZAS WYPIŁEŚ Z KIM PIŁEŚ

0. nigdy nie piłem	0. nigdy nie piłem	0. nigdy nie piłem
1. przeszło rok temu	1. pół butelki	1. z rodzicami
2. 7 do 12 mies. temu	2. butelkę	2. z innymi dorosłymi
3. 3 do 6 mies. temu	3. dwie butelki	3. tylko z młodzieżą
4. 1 do 2 mies. temu	4. trzy, cztery but.	4. sam
5. 16 do 30 dni temu	5. więcej	
6. 8 do 15 dni temu		
7. 5 do 7 dni temu		
8. 1 do 4 dni temu		

II. WINO

KIEDY PIŁEŚ OSTATNI RAZ ILE WÓWCZAS WYPIŁEŚ Z KIM PIŁEŚ

0. nigdy nie piłem	0. nigdy nie piłem	0. nigdy nie piłem
1. przeszło rok temu	1. pół "lampki"	1. z rodzicami
2. 7 do 12 mies. temu	2. jedną "lampkę"	2. z innymi dorosłymi
3. 3 do 6 mies. temu	3. dwie, trzy "lampki"	3. tylko z młodzieżą
4. 1 do 2 mies. temu	4. więcej niż pół butelki	4. sam
5. 16 do 30 dni temu	5. butelkę lub więcej	
6. 8 do 15 dni temu		
7. 5 do 7 dni temu		
8. 1 do 4 dni temu		

III. WÓDKA

KIEDY PIŁEŚ OSTATNI RAZ ILE WÓWCZAS WYPIŁEŚ Z KIM PIŁEŚ

0. nigdy nie piłem	0. nigdy nie piłem	0. nigdy nie piłem
1. przeszło rok temu	1. mały kieliszek	1. z rodzicami
2. 7 do 12 mies. temu	2. duży kieliszek	2. z innymi dorosłymi
3. 3 do 6 mies. temu	3. dwa, trzy duże kieliszki	3. tylko z młodzieżą
4. 1 do 2 mies. temu	4. prawie ćwierć litra	4. sam
5. 16 do 30 dni temu	5. ćwierć lub więcej	
6. 8 do 15 dni temu		
7. 5 do 7 dni temu		
8. 1 do 4 dni temu		

THE CHANGES IN YOUTH ALCOHOL CONSUMPTION
A SURVEY 1984 AND 1988 WITHIN WARSAW DISTRICT MOKOTÓW

SUMMARY

A comparative survey was carried out over the prevalence of alcohol use among youth in 1984 and 1988. The research material was anonymous questionnaire answers of fifteen years old pupils, beginning their study in secondary schools within Warsaw district Mokotów. The number of the respondents was 3402 in 1984, and 3918 in 1988.

It was found that the number of frequently drinking and getting drunk young people increased remarkably (concerning boys), and beside that a small increment of abstinent percentage became evident (concerning girls). Drinking beer and getting drunk with it got immensely prevailed among youth of both sexes. The frequency of getting drunk with vodka did not change. The increase of wine consumption (among boys) occurred. Generally it is possible to say that the patterns of using alcohol among teenagers remained the same.

PIŚMIENICTWO

1. Bardan J., Leowski J. (pod kier. A. Świącickiego): Spożycie alkoholu, palenie papierosów oraz opieka nad młodzieżą szkolną. SKP, Warszawa, 1970. 2. Bielewicz A.: Stosunek władz państwowych i społeczeństwa do sierpniowego wezwania Kościoła o trzeźwość. (maszynopis 1987). 3. Jasiński J.: Badania ankietowe nad spożyciem alkoholu w Polsce w 1980 roku, SKP, Warszawa, 1984. 4. Kołakowska-Przełomiec H.: Społeczne uwarunkowania alkoholizowania się nieletnich. Ossolineum, 1979. 5. Ostaszewski K., Borucka A.: Raport z badań ankietowych nad rozpowszechnieniem używania przez młodzież różnych substancji uzależniających. Porównanie wyników z 1984, 1988 roku (maszynopis). 6. Ostaszewski K., Kurowska E.: Badania ankietowe nad rozpowszechnieniem używania substancji uzależniających wśród młodzieży szkolnej. (Porównanie wyników z 1984 i 1988 roku). Pamiętnik z XXXVI Zjazdu Naukowego P.T. Psychiatr. Łódź, 1989 (w druku). 7. Ostrowska K., Siemaszko A.: Rozmiary spożycia napojów alkoholowych przez młodzież szkół ponadpodstawowych na terenie Warszawy w roku 1979. Stud. Kryminol. Kryminal. i Penitencjarne, t.13, Warszawa 1983. 8. Świącicki A.: Struktura spożycia napojów alkoholowych w Polsce na podstawie badań ankietowych. SKP, Warszawa, 1963. 9. Świącicki A.: Niektóre problemy alkoholizmu wśród młodzieży. W: Wybrane zagadnienia patologii społecznej., GUS, Warszawa 1975.

10. Świącicki A. i in.: Wyniki badań ankietowych dotyczących picia napojów alkoholowych przez uczniów szkół warszawskich. Wąska z Alkoholizmem, 1965, t.13, 1-2.

11. Wolniewicz-Grzelak B.: Badania ankietowe nad spożyciem alkoholu przez uczniów szkół ponadpodstawowych Mokotowa w 1984 roku i niektóre problemy metodologiczne. Biuletyn Instytutu Psychoneurologicznego, Warszawa 1985, 4, 65-85.

12. Wolniewicz-Grzelak B., Bobrowski K.: "Próba Sił" - młodzieżowy program profilaktyczny. Ocena efektywności. Alkoholizm i Narkomania, P.T. Psychiatr., IPiN, Warszawa, Zima 1988, 146-165. 13. Zieliński A.: Wzory picia alkoholu w Polsce. Alkoholizm i Narkomania, P.T. Psychiatr., IPiN, Warszawa, Jesień 1988, 16-41.